

סיון התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

**חוקה, מצווה ומנהג
לפרשת חוקת**

מזין עליו שתיים ושלוש טיפין [=טיפות (של מי הפרה)],
ואתם אומרים לו: טהרת!

אמר לו: לא נכנסה בך רוח תזזית מימך? אמר לו: לאו.
[אמר לו רבן יוחנן בן זכאי]: ראית אדם שנכנסה בו רוח
תזזית? אמר לו: הן. אמר לו: ומה אתם עושין לו? אמר
לו: מביאין עיקרין, ומעשנין תחתיו, ומרביצים עליה
מים, והיא בורחת. אמר לו: ישמעו אזניך מה שאתה
מוצא [=מוציא] מפיך. כך הרוח הזו רוח טומאה, דכתיב:
"וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ"
(זכריה יג), מזין עליו מי נדה, והוא בורח.

לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו: רבינו, לזה דחית בקנה,
לנו מה אתה אומר? אמר להם: חייכם, לא המת מטמא,
ולא המים מטהרין, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: חוקה
חקקתי, גזירה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי,
דכתיב: זאת חוקת התורה"

מדרש זה הוא אחד מרבים, המתמודדים עם פשרה
הסתום של פרשת פרה אדומה בפרט, ועם הצורך בהנמקת
חקיקה ככלל. רבן יוחנן בן זכאי מסביר לעובד הכוכבים
הסבר שאינו מתקבל על תלמידיו, אך כשהם מבקשים
הנמקה אמיתית, אזי מבהיר להם רבי יוחנן בן זכאי שאינו
יודע אלא מצווה זו היא חוקה, גזרה.

המונח גזרה משמש במשפט העברי לפחות בשני משמעים:
גזרה, יחד עם המונח המקראי חוקה, נמנית עם מצוות
התורה שאין להן הנמקה, וזאת להבדיל מן המשפטים
שיש להם צידוק הגיוני, והשכל האנושי היה מחייב אותם
גם לולא ההתגלות.

מאידך, גם חקיקת החכמים, שתכליתה להרחיק את
האדם מן האיסור ולעשות סייג לתורה, מכונה בשם גזרה,
להבדיל מן תקנה, שתכליתה להטיל חובת עשיית דבר
להסדרת חיי החברה ותיקון העולם.

ברמב"ם ניתן למצוא לכאורה התייחסויות הפוכות בקשר
לטעמי המצוות.

פרשתנו פותחת במילים,

1. **במדבר י"ט ב:**

"זאת חקת התורה"

תחת כותרת זו בא הדיון בפרה אדומה שאפרה משמש
לטהרת הטמא בטומאת מת, כדי שיוכל להיכנס בשערי
בית המקדש ועוד.

כידוע, במהות דיני פרה אדומה טמון אבסורד: בעוד אפר
הפרה נועד לטהר, הכהן העוסק בתהליך ההכנה של אפר
הפרה, הופך לטמא במהלך העבודה.

2. **על פי דברי מדרש רבה (פרשה יט), התקשה גם**

משה בפרדוקס זה ולכן אמר לו ה':

"...לך אני מגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חקָה

(חוק – ללא טעם) "

מלמדנו המדרש, שלא את הכל ניתן להבין, יש בתורה
עניינים שאינם נתפסים בשכלנו ועבורנו הם בבחינת
"חוק". מלשון התורה ניתן להסיק שפרשה זו איננה
המקרה היחיד ויש בתורה עוד "חוקים" שאינם מובנים.

למצוות השכליות, אנו מתחברים בקלות ומקבלים טעם
לקיומן. מצוות כגון: לא תרצח, לא תגנוב, כיבוד אב ואם,
השבת כיום מנוחה, דיני ממונות (דיני שומר חנם), שומר
שכר ועוד), דיני אדם המזיק, חובת השמירה על זכויות
היתום והאלמנה, זכויות סוציאליות של עובד, איסור "בל
תשחית" וצער בעלי חיים ועוד, הינם הגיוניים ומהווים
את היסודות הטבעיים של כל חברה מודרנית כיום.
למצוות מסוג "חוקה" - המצוות הלא מובנות, קשה
להתחבר.

במדרש במדבר רבה (פרשה יט) דנים במשמעות הפרה
האדומה:

שאל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי: אילן
עובדיא דאתון עבדין [הדברים האלה שאתם עושים]
נראין כמין כשפים. אתם מביאים פרה, ושורפין אותה,
וכותשין אותה, ונוטלין את אפרה, ואחד מכם מטמא למת

3. בהלכות תמורה (ד, יג) טוען הרמב"ם כי כל המצוות

הינן עצות ה' שנועדו:

"לתקן הדעות וליישר כל המעשים..."

לכן, יש לקיימן גם אם ללא הבנה.

אך בצד החובה לקיים את כל המצוות מוסיף הרמב"ם אמירה שלכאורה סותרת את הציווי של קיום מצווה בלי הרהור רק מפני שנתנה מה':

"אף על פי שכל חוקי התורה גזירות, ראוי (לאדם) להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם..."

מדריך אותנו הרמב"ם כי למרות שיש לחפש טעם וסיבה למצוות, הרי שאיננו יכולים להיות בטוחים שהטעם שנתנו הוא אכן הטעם הנכון. אם זאת, יש לִחְפֹּשׂ טעם למצווה, וגם אם הטעם שימצא אינו הטעם הנכון, כל עוד המעשה נעשה לשם שמיים יוצאים ידי חובה.

4. הרמב"ן בפרשת כי תצא (על שילוח הקן) מפרש,

שהמאמר במדרש:

"וכי מה איכפת לו לקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, לא ניתנו המצוות אלא לצרף בהם את הבריות" אין משמעותו כלל שאין טעם למצוות, אלא הכוונה היא רק לומר, שלקב"ה עצמו אין שום תועלת מן המצוות, והתועלת היא לבני האדם, לצרף ולרומם את נפשם וכו' (וזהו הפירוש "אלא לצרף בהן את הבריות"- הבריות זקוקים למצוות אלה לצורך נפשם, ולא הקב"ה).

הגמרא בברכות דף לג ע"ב, מבארת שיש להשתיק את מי שאומר בתפילתו "עד קן ציפור יגיעו רחמיך", ושהפסול באמירה זו הוא בכך, ש"עושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות". ומשמע מלשון זו שאין טעם למצוות כלל.

הרמב"ם במורה נבוכים חלק ג' פרק מ"ח מתייחס למימרא זו וכותב, שאכן עולה ממנה שאין טעם למצוות, אלא שמימרא זו שייכת לדעת מיעוט, ואילו דעת רוב חז"ל היא כמבואר לעיל, שיש טעם.

הרמב"ן על פרשת כי תצא מפרש את כוונת הגמרא הנ"ל (באומרה- "שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות") בשונה מהרמב"ם, והיא מתפרשת לשיטתו כך: אותו אדם שאומר "עד קן ציפור יגיעו רחמיך", מתייחס למצוות שילוח הקן כמצווה שנועדה לרחם על החי (הציפור), ובפועל אין האמת כך, אלא המצווה נועדה לצורך האדם (להשריש בו את מידת הרחמנות), ולא לצורך החי.

כאמור, התורה ומצוותיה הם מטלה שיש לקיימה. גם את שלכאורה מבינים וגם את שלא.

5. ויקרא יח, ד-ה:

"את משפטי תעשו (המצוות השכליות וההגיוניות) ואת חקתי תשמרו (וגם את החוקים - המצוות שטעמן אינו ידוע)..."

הרמב"ם בהלכות תמורה (פרק ד', י"ג) קובע את העיקרון שהמצוות נועדו לחנך את האדם:

"לתקן הדעות וליישר כל המעשים..."

עקרון זה ניתן להדגמה בסדרה ארוכה של מצוות, המחנכות את האדם לא להיות אגואיסט, לקחת אחריות על מעשיו, לא להיות עצלן, לקחת אחריות חברתית, לעזור לזולת, לשאת בעול עם הציבור, לא להתמכר למרדף אחרי עושר וכבוד, להכיר טובה להורים ולחברים, להכיר בערכם של חיי המשפחה ועוד.

מצד אחד, חוקי התורה הינם גזירות שנועדו לחנך את האדם, ומצד שני יש למצוות טעם שעל האדם לנסות ולהבין כפי כוחו, כך שיתחבר למצווה ויקיים אותה בחשק ובשמחה. ומצד שלישי, גם אם אינו מבין, עליו לקיים את המצווה כחוק,

6. כאמור בהלכות מעילה (פרק ח, ח):

"ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כוחו"

כשכוונת הדברים היא שעל כל אחד להתעמק במצוות התורה על פי יכולתו ועל פי יכולת הבנתו.

עשית מנהג, ללא ידיעת טעמו, קשה עוד יותר מקיום מצווה מהתורה ללא הבנת טעמה. זאת גם הסיבה שקבעו חז"ל כי מנהג ישראל דין הוא.

דוגמא לחשש מאי-קבלה גזרת חכמים בשל אי-הסכמה לנימוקיה, ניתן להביא מהגמרא בעבודה זרה.

7. גמרא בעבודה זרה לה ע"א:

דאמר עולא: כי גזרי גזירתא במערבא, לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא [כאשר גזרים גזרות בארץ ישראל אין מגלים את טעמן עד (שיחלפו) שנים-עשר חודש], דלמא איכא איניש דלא סבירא ליה, ואתי לזלולי בה [שמא יש אדם שלא יראה לו טעם הגזרה, ויבוא לזלול בה]

כדי שגזרה תיתקף, עליה להתקבל על ידי הציבור. פקפוקים על נימוקי הגזרה עלולה להביא את הציבור לזלול. על כן, עדיף, לפי תפיסת עולא, שלא לגלות את ההנמקה לגזרה מיד עם חקיקתה אלא רק לאחר חלוף שנים-עשר חודש. רק כשהציבור מציינת לגזרה, ומקבל אותה ככלל מחייב, אפשר לחשוף את הנמקותיה. אפשר שגם בשלב זה, עדיין חלק מהאנשים לא יזדהה עם ההנמקות, ולא יקבלן, אך מרבית הציבור הרחב, "ההמון", איננו עוסק בשאלת ההנמקה, והגזרה כבר הפכה לכלל משפט מקובל - לחוק.

זהו המנהג. ואפילו לאחר שנים אם לא ידעו הך עקרו אלא שהיה מחזיק בכך והיה עומד בחזקתו.

למרות ששנים אחרי תיקון התקנה אין יודעים מי תיקנה, אין בכך בעיה, כיוון שהמנהג מעיד שהיתה. אולם מנהג כזה יכול לשמש כראיה רק במקום שאינו סותר את ההלכה הכתובה, אלא מכריע בחילוקי דעות בתוכה,

12. כפי שכותב הרמב"ן על מסכת בבא בתרא דף קמ"ד

ע"ב:

ואיכא דאמרי כי אמרינן מנהגא מילתא היא כגון שהתנו עליו אנשי העיר או שבעה טובי העיר במעמדן אבל שאר מנהגי לא מבטלינן בהו הלכה אלא בהלכה רופפת, והלכתא כי האי לישראל בתרא.

דוגמא קיצונית לכוחו של המנהג היא פסיקת רבי מיימון הדיין, אבי הרמב"ם, בנוגע למנהג אכילת "סופגנין" בחנוכה.

13. פירוש התפלות לרבינו מיימון אבי הרמב"ם, בתוך:

שריד ופליט, עמ' 10:

"אין להקל בשום מנהג ואפילו מנהג קל... וכתב רבינו נסים במגילת סתרים כי כל מנהגי האומה באלו המנהגות כמו זה. והראש בראש השנה, החלב בפורים ובמוצאי פסח, והפולים ביום הושענא רבה. ואותם המנהגות אין לנו לבזותם ומי שהנהיגם זריז ומשתדל הוא, כי הם מעיקרים נעשים, ולא יבזו במנהג האומה. וכבר אמר הנביא ע"ה: ואל תטוש תורת אמך, דת אומתך אל תעזוב. ובקבלות הגאונים ראשי ישיבות נזכרו מנהגים כמו אלה בהנהגותיהם בסיפוריהם ולא יתבזה דבר ממה שעשו הקדמונים."

הרב אברהם שרמן מסביר כי הקביעה שמנהג קהילה במקום מסוים הופך להיות הלכה ודין מחייבים עליהם ועל זרעם, אע"פ שהמנהג לא נקבע ע"י פוסקים גדולי הוראה, או שנתקבל בהסכמה על כל אנשי הקהילה, אלא שנהגו כך מעצמם.

14. בשוע יו"ד סי' רי"ד מ"ב:

"קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנוהגים כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן; ואף בדבריהם שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור, הותרו בהם אם אין דעתם לחזור."

למסקנה זו הגיע מתוך דברי הגמרא בפסחים בעניין בני ביטן שנהגו שלא לילך מצור לצידון בערב שבת מחשש שעלולים לחלל השבת.

15. הגמרא בפסחים (נא ע"א):

"באו בניהם לפני ר' יוחנן ואמרו, אבותינו יכלו לקיים מנהג זה מחמת עושרם אנו אין ביכולתנו. השיב להם,

8. וכך כותב הרמב"ם בפירושו למשנה שאנו דנים בה הטעם שלא הודיעו סיבת איסורה מפני:

קרבת זמן אותה הגזרה, דלמא אתי לזלולי בה. ולפיכך היה מנהגם כשאוסרין דבר בגזרה, לא היו מודיעין טעם אותה הגזרה במשך שנה, עד שיתפרסם איסור אותו הדבר, ויתפשט אצל הנשים וההמון, ואחר כך מודיעים את הטעם.

9. הגמרא, בפסחים ס"ו ע"א מתארת את עלייתה לגדולה של הלל הזקן:

תנו רבנן: הלכה זו נתעלמה מבני בתירא: פעם אחת חל ארבעה עשר להיות בשבת, שכחו ולא ידעו אם פסח דוחה את השבת אם לאו. אמרו: כלום יש אדם שיודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו?

אמרו להם: אדם אחד יש שעלה מבבל, והלל הבבלי שמו, ששימש שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון ויודע אם פסח דוחה את השבת אם לאו. שלחו וקראו לו. אמרו לו: כלום אתה יודע אם הפסח דוחה את השבת אם לאו? אמר להם: וכי פסח אחד יש לנו בשנה שדוחה את השבת? והלא הרבה יותר ממאתים פסחים יש לנו בשנה שדוחין את השבת. אמרו לו: מנין לך?

אמר להם: נאמר "מועדו" בפסח, ונאמר "מועדו" בתמיד. מה מועדו האמור בתמיד - דוחה את השבת אף מועדו האמור בפסח - דוחה את השבת. ועוד, קל וחומר הוא: ומה תמיד שאין ענוש כרת דוחה את השבת, פסח שענוש כרת - אינו דין שדוחה את השבת.

מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם, והיה דורש כל היום כולו בהלכות הפסח. התחיל מקנטרן בדברים, אמר להן: מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם - עצלות שהיתה בכם, שלא שמשותם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון. אמרו לו: רבי, שכח ולא הביא סכין מערב שבת מהו?

אמר להן: הלכה זו שמעתי ושכחתי. אלא, הנח להן לישראל אם אין נביאים הן - בני נביאים הן. למחר, מי שפסחו טלה - תוחבו בצמרו, מי שפסחו גדי - תוחבו בין קרניו. ראה מעשה ונזכר הלכה, ואמר: כך מקובלני מפי שמעיה ואבטליון.

מנהג עולי הרגל מעיד על הלכה קדומה שנשתכחה מהחכמים. תפיסה זו מבטא התלמוד הירושלמי, מיד לאחר המעשה הנ"ל על הלל.

10. תלמוד ירושלמי, פסחים פרק ו הלכה א:

ר' זעירה בשם רבי אלעזר: כל תורה שאין לה בית אב אינו תורה.

11. והכוונה במילה "תורה" היא מנהג ישראל. וכך כותב

הרי"ף בשו"ת הרי"ף סימן יג:

עיקר המנהג שעושים על פיו והוא שרוב הקהל יתייעצו עם זקני הקהל ויתקנו תקנה כמה שיתקנו ויקיימו אותה

לאחר האלף החמישי אע"פ שהמשיכו באשכנז לנהוג באיסור נשיאת שתי נשים מנהג זה הוא רק בגדר מנהג שתלוי במקום על כל הדינים הנובעים מכך .
ההבחנה בין מנהג הנובע מתקנת קהל למנהג שנקבע אחרי שהקהל נהג בו, הובאה בנשמת אדם הלכות פסח בעניין אסור קטניות בפסח בקהילות אשכנז, בשאלה איזה מנהג אפשר להתיר כהתרת נדר ואיזה מנהג אינו ניתן להתרה כלל.

19. נשמת אדם הלכות פסח כלל קכ"ח שאלה כ':
"והנה דין זה נחלק לג' דינים:

א) אם הסכימו הציבור על איזה דבר לאסור לסייג ולגדר, בזה לכ"ע לא מועילה שום התרה
ב) שלא נעשה על פי הסכמת הציבור אלא שנהגו יחידים בכך באיזה דבר לסייג גם להרשב"א ור"ן וריב"ש לא מהני התרה דהוי כאילו קיבל עליו כאסור תורה, ולרא"ש מהני התרה כדאיתא שם סי' רי"ד,
וכתב הפרי חדש דדווקא כשמתחרטים כולם אבל לא מהני חרסת המיעוט, ואפילו התירו להמתחרטין אינו מותר .. "

לפיכך הדין במנהג אכילת קטניות לאשכנזים לא משנה אם הפסק נעשה ע"י הסכמת צבור או גאוני ארץ שהיו בימים ופשוט שאסור. ואפילו אם לא נעשה בהסכמה כיון שנתפשט המנהג - אסור.

המהרי"ל, בהלכות מאכלות אסורות בפסח, כתב שדין מנהג אסור הקטניות באשכנז כדין גזירה דרבנן שהעובר עליה עובר בלא תסור, מכאן שהוא רואה את מנהג אשכנז בזה כתקנה ולא כמנהג. ולכן לדעתו ניתן יהיה לבטל תקנה זו.

הגר"א בביאורו להל' פסח ריש סימן תנ"ג על דברי הרמ"א שם, שהביא את מנהג איסור הקטניות בפסח, נוקט שתוקף חיוב מנהג איסור הקטניות בפסח באשכנז נובע מכוח מנהג שנהגו הקהילה ולא מכוח תקנה, וחלים על מנהג זה כל הגדרים שנפסקו למנהג מכוח הנהגת קהילה, ובין השאר כל הדינים הנוגעים לשנוי מקום שבו נקבע מקור המנהג כפי שהוא לעיל .

הפוסקים רואים כמנהג את אסור הקטניות בפסח. בשאלה הנפוצה בימינו בבני זוג נשואים שכל אחד מגיע ממקום שמנהגיו שונים, האם כל אחד ממשיך לשמור על המנהגים שנקבעו במקום שממנו בא או שמא עליהם להנהיג בביתם מנהג אחד אם כבעל אם כאישה.

להלכה פסק הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה או"ח ח"א סי' קנ"ח שעל האישה להנהיג כמנהג בעלה בין לחומרא בין לקולא כפי שנפסק ביו"ד סימן רי"ד ואינה חייבת לנהוג כמנהג מקום אבותיה שכן יש לראותה כמי שאין דעתה לחזור אלא להישאר במקום בעלה וברשותו.

כבר קבלו עליהם אבותיכם וכתוב שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אמן".

מכאן שמנהג במקום מסוים מחייב את בני המקום וזרעם, למרות שהמנהג לא נתהווה על פי פסיקה או הסכמת הקהילה .

מדגיש הרב שרמן כי ההבחנה בין מנהג שהרבים הסכימו עליו וקבלוהו כתקנה, לבין מנהג שנהגו הרבים בפועל אף שלא קבלוהו, חיונית לגדרי מנהגי הפסיקה וההוראה במקום שנתהוו מכוח מנהגם של אנשי המקום שנהגו מעצמם להורות ולפסוק כגדולים שבמקומם.

החילוק שבין שני סוגי מנהגים אלו בא לידי ביטוי בכמה חילוקים בין מנהגי ספרד ואשכנז.

16. כתוב בשו"ע יו"ד (רכ"ח, כ"ט):

"יש מי שאומר שאם קהל אחד עשו הסכמה בחרם למגדר מילתא, והלכו קצתם לעיר אחרת לדור ואין דעתם לחזור, אם הפירצה היא מצויה שם חייבין להתנהג בגדר שקבלו עליהם בעירם הראשונה, ואם עברו הרי הם עבריינים."

17. מוסיף הרמ"א (בשם שו"ת הר"ן סימן מ"ח, הובא בב"י שם):

"ולכן מי שיצא ממקום שנהג חרם רבינו גרשום שלא לישא שתי נשים למקום שמקילין אסור לו לישא ב' נשים."

חרם רבנו גרשום הוא שם כולל לרשימת תקנות שתיקן רבנו גרשום מאור הגולה, אחד מהגאונים לפני כ 1000 שנה. התקנות שתיקן רבנו גרשום והחכמים שאתו הן:
1. שלא ישא אדם אשה נוספת על אשתו – לא לשאת שתי נשים.

2. שלא לגרש אשה בעל כרחו – אלא בהסכמת האשה.
3. שלא יקרא אדם כתב חברו שלא ברשות – לא לקרוא מכתבים של אחרים ושאר דברים של אחר בלא רשות.

הגאון מוילנא פסק לגבי אדם שעוזב את מקומו וקהילתו ואין בדעתו לחזור למקומו שעליו ללכת אחר מנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא, אך בעניין חדר"ג לנשיאת שתי נשים אפילו כשהולך להשתקע במקום שבו לא פשט החרם, ממשיך לחול עליו מנהג המקום שיצא ממנו.

18. הגאון מוילנא (פ"ד):

דהתם במנהג שנהגו במקום ואינו אלא להמקום ההוא, אבל חרם שקבלו עליהם ועל זרעם הוי כנשבעו, דאקרקפתא דגברי רמו, וחייבין מדין תורה לעשות כן ולא תליא במקום

הבית יוסף מחלק בין שתי תקופות לאיסור נשיאת שתי נשים: בראשונה עד האלף החמישי האיסור הוא בגדר קבלה וחרם שחלים ללא כל קשר למקום,

הב"י כפי שמצינו ביו"ד סי' רי"ד ס"ב ובשאר הלכות שנפסקו בשו"ע ובפוסקים כנ"ל.

בכמה מתשובותיו מעלה הרב עובדיה יוסף את הצורך שהקהילות שהגיעו מהגלויות השונות לא"י, יקבלו ע"ע את מנהגי א"י. בשו"ת יחיה דעת נשאל על משפחות שעלו מחו"ל לארץ ישראל שבחו"ל נהגו בכמה חומרות בפסח, כגון שלא לאכול אורז וקטניות ושלא להשתמש בכלי זכוכית של חמץ, והן ממשיכות במנהגים אלה גם בא"י, האם בניהן רשאים להקל בדברים אלה כמנהג עדות המזרח שבא"י או עליהם להמשיך במנהג אבותיה.

22. הרב עובדיה יוסף בשו"ת יחיה דעת ח"א סימן י"ב:
 "ובנדון שלנו אפילו כל אנשי אותה עדה נהגו בעודם בחו"ל להחמיר ופשט מנהגם בכל תושבי העיר הרי מיד כשעלו ארצה על מנת שלא לחזור לחו"ל היו רשאים לנהוג כמנהג א"י להקל, וכמו שהורה בשו"ת אבקת רוכל (סי' רי"ב) וכן פסק הגאון רבי בנימין מרדכי נבון בתשובה שנדפסה בקובץ סיני (טבת תש"ט), לפיכך אע"פ שהם בחרו להמשיך במנהגם להחמיר אין בניהם חייבים להחמיר כמנהג אבותיהם ואין בזה משום אל תיטוש תורת אמך כאן שרוב התושבים בא"י נוהגים להקל כדעת מרן שקבלנו הוראותיו.... לפיכך יותר נכון שהבנים ינהגו כדעת מרן וכמנהג ארץ ישראל, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים."

החזו"א לעומתו פסק שמנהג הקהילות לפסוק כגדול מסוים, כדוגמת בני א"י שקבלו את הרמב"ם והרי"ף או את מרן הב"י בתקופתו, מתבטל עם חורבן הקהילות. ולכן גם הקהילות והעדות שבאו לא"י ע"מ להישאר בתוכה ולהקים בה את ביתם אינן חייבות לנהוג להורות כמרן הב"י.

23. לאחר הבאת פוסקים נוספים בדיון ארוך החורג ממסגרת שיעורנו פוסק הרב שרמן:

"מכל האמור נראה ברור שהמשך קיומם של דרכי ההוראה והפסיקה בקהילות העדות השונות שיתקבצו ובאו לארץ ישראל מגלויות שונות, בלי לבטלם כשכל אחת נשארת נאמנה למנהגיה וכפופה לאותם גדולי הוראה ופסיקה שהיו מקובלים עליהם, תואם את כללי ההלכה כפי שהובאו לעיל, וכללים אלו הם שחייבים להנחות, ולאורם יש לדון בכל השאלות שנתעוררו עם קבוץ נידחי ישראל בארצנו הקדושה, ובקיומם ההלכתי המלא תשרה אחווה ואחדות בין שבטי י-ה, ויקוים בנו הפסוק "ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל."

יהי רצון, ויתן ה' בליבנו בינה להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד את כל דברי התורה ומצוותיה, הן שבתורה שבכתב והן שבע"פ, והן את הגדרות, הסייגים, התקנות והמנהגים.

כן פסק הרב עובדיה יוסף בחזון עובדיה על הגדה של פסח, הלכות מצרכי מזון הכשרים לפסח, סעיף ג'.

יסוד נוסף הקובע את המסגרת שבה הופך מנהג לדין מחייב, הוא הקהילה הנמצאת באותו מקום ביחד, ומנהג שנוהגת הופך לדין מחייב לכל האנשים המשתייכים לאותה קהילה. כשמרכיב הקהילה מתבטל, כגון קהילה שעזבה את מקומה עקב מלחמה או גירוש, המקום עצמו אינו מהווה סיבה לחיוב התנהגות על פי מנהגי המקום בלבד.

20. השלטי-גיבורים במס' ע"ז פ"א בסוגיית הנשאל לחכם אות ג' כתב זו"ל:

"אם נעקרו משם כל אנשי המקום שהוא לגמרי ועמד כך המקום כמה שנים בלי יהודים כלל ואח"כ באו לעמוד שם יהודים ממקום אחר שיודעים הוראת החכם הוא שהיה עומד שם מסופקני אם עליהם להנהיג כך או לאו וצ"ע."

ספקו של השלטי גבורים מעורר את השאלה אם מנהג שנקבע במקום מסוים ע"י קהילה שהייתה בו והיום לא קיימת, מחייב את מי שנמצא במקום אע"פ שהקהילה כבר בטלה וכל האחרים שיגיעו לאותו מקום חייבים לנהוג במנהגים שנקבעו במקום.

החק יעקב סי' תס"ח אות ט' קובע שכיון שנתבטל הקהל נתבטל מנהגם ואסתלק מעשה ראשון.

21. הפמ"ג או"ח תס"ח א"א אות י"א הביא את דברי חק יעקב קובע:

.. כ"ז שנחרב מאין יושב, אבל אם נתגרשו רובם ונשאר מעוט י"ל אף שאח"כ נתיישבו ממקום שמקילין אסור לשנות, וצ"ע.

מפשטות דבריו עולה שקבל את פסקו של החוק יעקב שקהילה שחרבה בטלים מנהגיה ואנשים חדשים שנתיישבו באותו מקום ומנהגיהם שונים ואף מנוגדים למנהגי המקום שבאו אליו, אינם חייבים לנהוג ע"פי מנהג המקום שבאו אליו. כן הביא שיטות אלו להלכה המ"ב בביאור הלכה סימן תס"ח ס"ד ד"ה וחומרי מקום.

להלכה שחורבן הקהילה מבטל את חיובי מנהגי המקום כלפי המגיעים לאותו מקום, יש השלכה רבת משמעות בתקופתנו שבה רבות מקהילות ישראל נחרבו ונעקרו, ובעיקר התופעה המופלאה של התחדשות הישוב היהודי בארץ ישראל וקבוץ העדות והקהילות שהגיעו מארצות ניכר.

עדות וקהילות אלו נהגו לפסוק ולהורות על פי הפוסקים שנתקבלו עליהן. בפועל אנו מוצאים שקהילות אלו ממשיכות בא"י במידה מרובה לנהוג ולפסוק כחכמי המקומות שבאו מהם, על אף שהגיעו ע"מ שלא לחזור, ובמצב זה היה עליהם לקבל ע"ע את מנהגי בני א"י שפסקו והכריעו כמארי דאתרא הרי"ף הרמב"ם ומרן